

Date: 23rd March-2025

**AQLI ZAIF BOLALARNING NUTQ RIVOJLANISHIDAGI ASOSIY
MUAMMOLAR VA ULARNING NUTQINI O‘STIRISH USULLARI**

Jabbarganova Quvonch Maqsud qizi

Toshkent davlat Pedagogika universiteti

maxsus pedagogika fakulteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Maqolada aqli zaif bolalarning nutqini rivojlantirishning samarali usullari va metodlari haqida to‘liq ma‘lumot berilgan. Aqli zaif bolalarning nutq rivojlanishidagi xususiyatlar, ularning lug‘at boyligi, grammatik tuzilmalar, talaffuz va muloqot qobiliyatlaridagi muammolar tahlil qilingan. Nutqni o‘stirish uchun logopedik mashg‘ulotlar, o‘yin texnologiyalari, sensor va motor rivojlantirish usullari, vizual metodlar va multimodal yondashuvlar kabi turli usullar tavsiya etilgan. Shuningdek, individual yondashuv, ota-onalarning ishtiroki, ijtimoiy muloqotni rivojlantirish va texnologiyalardan foydalanish kabi muhim jihatlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: aqli zaif, nutq, rivojlanish, logopedik mashg‘ulot, o‘yin texnologiyalari, vizual, metod, yondashuv, lug‘at, talaffuz, nuqson, muloqot, qobiliyat.

Nutq insonning fikrlash, tushunish va muloqot qilish jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Ayniqsa, aqli zaif bolalar uchun nutq rivojlanishi katta ahamiyatga ega, chunki ular o‘z fikrlarini to‘liq ifodalashda, ijtimoiy muhitga moslashishda va ta‘lim olishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Shuning uchun aqli zaif bolalarning nutqini rivojlantirishda maxsus yondashuv va usullarni talab qiladi.

Aqli zaif bolalarning nutq rivojlanishidagi xususiyatlari. Aqli zaif bolalar nutqining rivojlanishi normadagi bolalarga nisbatan kechroq va sekinroq bo‘ladi. Ularning nutq rivojlanishidagi asosiy muammolar quyidagilardan iborat:

Lug‘at boyligining kamligi – so‘zlarni yodda saqlash va yangi so‘zlarni o‘rganishda qiyinchiliklar.

Grammatik tuzilmalarning buzilishi – gap tuzishda xatolar qilish, so‘zlarning tartibini noto‘g‘ri joylashtirish.

Talaffuzdagi nuqsonlar – tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilish yoki umuman ayta olmaslik.

Tinglab tushunish qiyinchiliklari – eshitilgan ma‘lumotni to‘g‘ri tushunishda muammolar.

Muloqotda faol bo‘lmaslik – suhbatda sust ishtirok etish yoki o‘z fikrini ifodalashda ikkilanish.

Ushbu xususiyatlarni inobatga olgan holda, nutqni rivojlantirishga qaratilgan maxsus usullar qo‘llanilishi zarur.

Aqli zaif bolalarning nutqini rivojlantirish usullari. Nutqni rivojlantirishning samarali usullari quyidagilarga bo‘linadi: logopedik mashg‘ulotlar, o‘yin texnologiyalari, sensor va motor rivojlantirish usullari, vizual metodlar va multimodal yondashuvlar.

Date: 23rd March-2025

Logopedik mashg'ulotlar. Logopedik mashg'ulotlar aqli zaif bolalarning nutqini rivojlantirishda asosiy usullardan biri hisoblanadi. Ushbu mashg'ulotlarda quyidagilar amalga oshiriladi:

Artikulyatsiya mashqlari – tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish uchun til, lab va jag'ni harakatlantirish mashqlari.

Nafas mashqlari – nutqning to'g'ri shakllanishi uchun nafasni to'g'ri boshqarish texnikalari.

Tovushlarni farqlash mashqlari – turli tovushlarni eshitib farqlash va to'g'ri talaffuz qilish.

O'yin texnologiyalari. O'yin orqali ta'lim berish aqli zaif bolalar uchun eng samarali usullardan biridir. Chunki o'yin jarayonida ular faol ishtirok etib, yangi so'zlar va grammatik tuzilmalarga o'rganadilar. Quyidagi o'yinlar nutq rivojlanishiga yordam beradi:

Rol o'yinlari – hayotiy vaziyatlarni aks ettiruvchi o'yinlar orqali muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish.

Lug'at boyligini oshirish uchun o'yinlar – rasmi kartochkalar, predmetlarni nomlash va ularni tavsiflash.

She'r va qo'shiqlarni yod olish – eslab qolish va talaffuzni yaxshilash uchun samarali usul.

Sensor va motor rivojlantirish usullari. Nutq rivojlanishi sensor va motor ko'nikmalar bilan bog'liq bo'lgani uchun quyidagi mashg'ulotlar tavsiya etiladi:

Barmoqlar gimnastikasi – mayda motorikani rivojlantirish orqali nutq faolligini oshirish.

Taktil mashqlar – turli fakturalarga ega buyumlarni ushlab ko'rish orqali hissiy sezgirlikni oshirish.

Ritmik mashqlar – musiqa va harakat orqali nutq ritmini yaxshilash.

Vizual metodlar. Ko'rish orqali idrok qilish aqli zaif bolalar uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu metodlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Rasm va vizual materiallardan foydalanish – so'z va jummalarni tushunish uchun turli rasmlar va videolarni ko'rsatish.

Jadvallar va diagrammalar – tushunchalarni oddiyroq va tushunarli ko'rinishda yetkazish.

Kino va multfilmlar – nutq rivojlanishiga ko'mak beruvchi interaktiv materiallar.

Multimodal yondashuvlar. Nutq rivojlanishini rag'batlantirish uchun turli usullarni birgalikda qo'llash samarali natijalar beradi. Masalan:

Nutq va harakatni bog'lash – bolaning gapirishi davomida harakat qilishini rag'batlantirish.

Takrorlash va taqlid qilish – bolaga to'g'ri talaffuzni eshittirib, uni takrorlashga undash.

Interaktiv dasturlardan foydalanish – maxsus ilovalar va dasturlar orqali nutq mashg'ulotlarini tashkil etish.

Date: 23rd March-2025

Intellektual rivojlanishi sust yoki nogironligi bo'lgan bolalar, nutq va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Bu bolalarning nutqini o'stirish uchun maxsus yondashuvlar va usullar qo'llaniladi. Quyida aqli zaif bolalarning nutqini o'stirishning samarali usullarini ko'rib o'tamiz.

Individual yondashuv. Har bir bola o'ziga xos xususiyatlarga ega, shuning uchun ularning nutqini o'stirishda individual yondashuv muhim ahamiyatga ega. Bolaning rivojlanish darajasi, qiziqishlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda reja tuzish kerak. Masalan, ba'zi bolalar vizual materiallar orqali yaxshi o'rganishsa, boshqalari esa eshitish orqali yaxshi qabul qilishi mumkin.

Nutqni qo'llab-quvvatlash. Bolalarning nutqini o'stirishda ularni doim qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish zarur. Bolalar to'g'ri so'z yoki iboralarni aytganlarida ularni maqtash, ularga ijobiy fikr bildirish ularning ishtiyoqini oshiradi. Masalan, bola yangi so'zni to'g'ri talaffuz qilganda, "Ajoyib! Bu so'zni juda yaxshi aytding", deb rag'batlantirish mumkin.

O'yinlar orqali o'rgatish. Bolalar uchun o'yinlar orqali o'rganish eng samarali usullardan biridir. Aqli zaif bolalarning nutqini o'stirishda ularga qiziqarli o'yinlar, masalan, so'z yodlash o'yinlari, tasvirlarni nomlash, hikoya qilish kabi faoliyatlar tashkil etish mumkin. Bu usullar bolalarning diqqatini jamlash va ularni muloqotga jalb qilishda yordam beradi.

Vizual materiallardan foydalanish. Rasmlar, kartochkalar, kitoblar va boshqa vizual materiallar bolalarning nutqini o'stirishda katta yordam beradi. Vizual materiallar bolalarga yangi so'z va tushunchalarni tushunishda yordam beradi. Masalan, hayvonlar rasmlari orqali ularning nomlarini o'rgatish yoki turli harakatlarni tasvirlash orqali fe'llarni o'rgatish mumkin.

Takrorlash va muntazam mashqlar. Nutqni o'stirishda takrorlash va muntazam mashq qilish muhim ahamiyatga ega. Bolalarga yangi o'rgangan so'z va iboralarni takrorlash uchun vaqt ajratish kerak. Takrorlash orqali so'zlar bolaning xotirasida mustahkamlanadi va ularni nutqida qo'llash qobiliyati oshadi.

Ijtimoiy muloqotni rivojlantirish. Aqli zaif bolalarning nutqini o'stirishda ularning ijtimoiy muloqot qobiliyatini rivojlantirish ham muhimdir. Bolalarni boshqa bolalar bilan muloqot qilishga, o'yinlar o'ynashga va guruhli faoliyatlarga jalb qilish ularning nutq va muloqot qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi.

Mutaxassislar yordami. Aqli zaif bolalarning nutqini o'stirishda logopedlar, psixologlar va maxsus pedagoglar yordami muhim ahamiyatga ega. Mutaxassislar bolalarning nutq muammolarini aniqlash va ularni bartaraf etish uchun maxsus dasturlar va usullarni ishlab chiqishda yordam beradi.

Ota-onalarning ishtiroki. Bolalarning nutqini o'stirishda ota-onalarning faol ishtiroki juda muhimdir. Ota-onalar bolalar bilan ko'proq vaqt o'tkazib, ular bilan muloqot qilishlari, ularga kitob o'qishlari va yangi so'zlar o'rgatishlari kerak. Bolalar ota-onalaridan ko'rgan va eshitgan narsalarni tezroq o'zlashtiradilar.

Date: 23rd March-2025

Ijobiy muhit yaratish. Bolalarning nutqini o‘stirishda ularni qo‘llab-quvvatlovchi va ijobiy muhit yaratish zarur. Bolalar xato qilishdan qo‘rqmasligi va o‘z fikrlarini erkin ifodalay olishi uchun ularga ishonch va qo‘llab-quvvatlovchi muhit ta‘minlash kerak.

Texnologiyalardan foydalanish. Zamonaviy texnologiyalar, masalan, nutqni o‘stirishga yordam beradigan ilovalar, interaktiv dasturlar va o‘quv platformalari bolalarning nutqini o‘stirishda qo‘llanilishi mumkin. Bu usullar bolalarni qiziqtiradi va ularga yangi bilimlarni o‘zlashtirishda yordam beradi.

Aqli zaif bolalarning nutqini o‘stirish uzoq muddatli va izchil ishni talab qiladi. Individual yondashuv, o‘yinlar orqali o‘rgatish, vizual materiallardan foydalanish, takrorlash va muntazam mashq qilish kabi usullar bolalarning nutq qobiliyatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, ota-onalar va mutaxassislarining faol ishtiroki bolalarning rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi. Bolalarga ishonch va qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratish ularning nutq va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Axmedova, S. Maxsus pedagogika: Aqli zaif bolalar bilan ishlash usullari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti. 2019
2. Hasanboyeva, O. Nutqiy rivojlanishida logopedik texnologiyalarning ahamiyati. O‘zbekiston pedagogika jurnali, 3(2), 2020.
3. Smirnova, E. O. O‘yin faoliyati orqali bolalarda nutqni rivojlantirish texnologiyalari. Moskva: Pedagogika va psixologiya nashriyoti. 2015
4. Ахутина Т.В. Нейролингвистический анализ динамической афазии. – М.: Изд-во МГУ, 2002.
5. Лалаева Р.И. Логопедическая работа в коррекционных классах. – М.: Владос, 2004.
6. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.: Лабиринт, 1999.
7. Шевченко С.Г. Коррекционно-развивающее обучение: Организационно-педагогические аспекты. – М.: Владос, 2001.
8. Yusupova, G. Sensor rivojlanish va nutq: integrativ yondashuv. Maxsus pedagogika ilmiy-amaliy jurnali, 6(1), 2021
9. American Speech-Language-Hearing Association (ASHA). (2022). Speech therapy techniques for children with cognitive impairments. Retrieved from www.asha.org
10. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. – М.: Просвещение, 2003.

